

Rewarding Reward

בהר - בחקתי תש"ע

International Sponsor - dedicated by Rhoda Lipton from Miami Beach
in memory of her late husband - Rueven Lev ben Mordechai HaLevi z'l

כבוד רב

1 If you will follow My decrees and observe My commandments and perform them; then I will provide your rains in their time, and the land will give its produce and the tree of the field will give its fruit. Your threshing will last until the vintage, and the vintage will last until the sowing; you will eat your bread to satiety and you will dwell securely in your land.

2 I will provide peace in the land, and you will lie down with none to frighten you; I will cause wild beasts to withdraw from the land, and a sword will not cross your land. You will pursue your enemies; and they will fall before you by the sword. Five of you will pursue a hundred, and a hundred of you will pursue ten thousand; and your enemies will fall before you by the sword. I will turn My attention to you, I will make you fruitful and increase you; and I will establish My covenant with you.

10 You will eat very old grain and remove the old to make way for the new.

2 I will place My Sanctuary among you; and My Spirit will not reject you. I will walk among you, I will be God unto you and you will be a people unto Me. I am HASHEM, your God, Who took you out of the land of Egypt from being their slaves; I broke the staves of your yoke and I led you erect. But if you will not listen to Me and will not perform all of these commandments; if you consider My decrees loathsome, and if your being rejects My ordinances, so as not to perform all My commandments,

3

למח החדש למוך (סג) : (יא) ונתתי משכני. זה

א בית המקדש (תרי"כ כו יד) : ולא תגעל נפשי. אין

רוחי קנה כנס. כל געילה, לשון פליטה דבר הכלוע

כדבר אחר, נכמו כי קם נגעל מן גבורים (ש"צ ח כא),

לא קנל המשיחה, שמושח מן של עור קנל ממשל,

כדי להחליק מעליו מכת מן או חנית, שלא יקוב העור; (יב) והתהלכתי בתוכם. אטייל עמכם בנ

עין כחמד מכס, ולא חתיו מןקדקעים ממני, יכול לא חיראו ממני, תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים (תרי"כ כו טו):

4 דברין ויהי - 218

אחד מ"ג עיקרי אמונתנו הוא העקרון: "שהבורא יתברך שמו גומל טוב למי שושמור מצוותיו, ועניש למי שיעבור על מצוותיו". מאמינים את באמונה שלמה כי אין שכחה לפני כסא כבודו יתב'. כל מעשי אדם ותחבולותיו ויציר מעללי איש, כולם בספר נכתבים, ועל הכל יביא האלקים במשפט אם טוב ואם רע. במקומות רבים מודיעה לנו התורה דבר עקרון חשוב זה, שמעשה טוב גורר אחריו שכר ושחטאים גוררים בעקבותיהם עונשים, הכל בהתאם לטוב ולרוע המעשים. באריכות רבה סוקרת זאת התורה בפרשת "בחוקותי", בה מפרטת התורה את השכר הרב הצפוי לישראל כאשר ילכו בחוקות הבורא וישמרו מצוותיו, ומאידך היא מתרה בתוכחה חמורה אודות העלול לקרות אם ימאסו חוקים אלו ואם ילך עם ישראל בקרי.

אלא שהרבה יש לתמוה על אותה רשימה ארוכה של הבטחות שניתנה לנו בפרשה זו. עיון קל ילמדנו שכל הענינים שנאמרו בה (לפחות על פי פשטם של דברים) אינם אלא צורות שונות של גמול בעולם הזה. הגשם בעתו, הארץ הניתנת יבולה והעץ הנותן פרוי, השפע הכלכלי והבטחון מאייב וכן כל שאר הטובות הכלולות באותם פסוקים כולם מתוחמים בתחום העולם הזה, ואילו דבר השכר בעולם הבא, כלל אינו מופיע בפרשה במפורש.

לומדים את פסוקים אלו והגנו כמשתוממים, הייתכן ששכרן של המצוות יתמצה בגבולות העולם הזה? הן לימדנו התנא רבי טרפון (אבות סוף פרק ג) כי שומא עליו לזכור תדיר כי "נאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך, אולם כד בדר עם זאת אין לצפות לשכר זה בעולם הזה באשר: "דע שמתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא". כלום אין מפרשתנו סתירה לדבריו? מקובל כי העולם הזה, עולם המעשה הוא, ובו על האדם לצבור ולאגור מצוות ומעשים טובים רבים ככל האפשר, ואילו עולם השכר והגמול הוא העולם הבא וכדברי חז"ל (עירובין כב.א, הובאו ברש"י סוף פרשת עקב): "היום לעשותם, ולמחר, לעולם הבא, לישול שכרם". אם כן מדוע כל ההבטחות שבפרשת "בחוקותי", כמו גם בפרשיות אחרות, אינן חורגות מתחום העולם הזה?

5 On the opening words of this parashah, אס בחקתי תלכו, the Medrash records an intriguing statement made by Dovid HaMelech. In conversation with Hashem, he said, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני, This means, "Every day I planned to go and visit certain places, but my feet led me to shul and to a house of learning."

This medrash obviously requires explanation. Superficially, it seems to suggest that Dovid HaMelech was always intending to go somewhere and yet never arrived at his destination — which cannot be true. Is it feasible that a king made plans on state matters which always misfired?

מראש צורים 394

6

בפתח פרשת "בחוקותי" התורה משרטטת לפנינו תמונת מצב של עולם נהדר שאין בו דופי. זהו עולם שכל ענייניו מתנהלים בסדר ובמשטר מופתי, כל בריותיו חיים בהרמוניה נפלאה אלו עם אלו ולאף אחד מהם אין חסר כלשהו.

התורה מדגישה כי מצב אידיאלי זה, שלהדרו אין חקר, יושג אך ורק אם וכאשר עם ישראל יעמוד לו הגובה הרוחני היאם לו, ויתמיד בקיום התורה ומצוותיה. "אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו... ונתתי גשמיכם בעיתם... ונתתי שלום בארץ וכו'".

המפרשים כיארו ששרשרת הברכות והייעודים האמורים בפרשה, אינם בבחינת שכר על קיום המצוות, אלא שזוהי תוצאה ישירה מקיום זה. הא כהא תליא. אם בני האדם חיים את חייהם בצורה נאותה, גם סררי כראשית, עוננים לעומתם באותו מטבע, המציאות מתפקדת בהתאם לנהליו של האדם. והיה אם האדם חי בדיוק כרצון הבורא ללא קלקולים כלשהם, גם כל הבריאה פועלת בצורה יעילה ומסודרת בלא קלקולים. לאידך גיסא, חטא משמעותו חסרון, ואם האדם חוטא ופוגם, גם הטבע מגיב באותה מידה. ואף הוא פועל בצורה לקויה ופגומה. כיון שמעשי אנוש הם המפעילים את כל המערכת, כל עוון וכל עיוות במעשי האדם גורמים מצידם לכל המערכת לתפקד בצורה מעוותת.

הרמב"ן (כו, יא) מבאר שפרשה זו אינה דנה במעשי היחיד שבישראל, אלא בפעולות הכלל. מעיקרי אמונתנו הוא שכל יחיד נגמל מהקב"ה בהתאם למעשיו, אולם פרשה זו עוסקת בצורת ההתנהגות הכוללת של כלל ישראל.

אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם, והן כהיות עמנו כולם צדיקים.

* כאשר כל קהל עדת ישראל ממלאים אחר הציפיות שהקב"ה מצפה מהם, אכן על פיהם ישקו גם כל ענייני העולם, וכל עולם הטבע לעומתם ברוך יאמר.

7 כמו כן מדגיש הרמב"ן (שם יב) שמעולם עדיין לא הגיע עם ישראל להשגת ברכות אלו בשלימותן. כלשונן:

ואלה הברכות בתשלומיהן (בשלימותן) לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושים רצון אביהם, ובנין שמים וארץ שלם על מכותן, ואין בתורה ברכות שלימות כאלה, שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה ובנינו. ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלימותן, לא הרבים ולא היחידים מהם, שלא עלתה זכותם לכן.

אפילו בתקופתו של דוד המלך, כאשר רמתו הרוחנית של עם ישראל היתה גבוהה ביותר, לא העפילו ישראל לפסגות נישאות אלו, ועל כן לא זכו לקיום כל ברכות התורה בשלימותן.

8

אשרי תמימי דרך

מה שבוטל בפרשה הוא ההבלטה היתירה שבה מתייחסת התורה לענין ה"חוקים".

בדרך כלל נהוג להגדיר כ"חוקים" את חלק מצוות התורה שטעמן לא נתפרש, והוא נשאר עלום ומכוסה מאיתנו. והנה הפרשה פותחת ב"אם בחוקותי תלכו", אין כל ספק שהתורה בדבריה כאן מתייחסת לא רק לתחום המצמצם של החוקים הבלתי מוסברים. הן כאמור, כאן דנה הפרשה בהתנהגות הנאותה הכוללת את כל התחומים: העדות, המשפטים והחוקים, המצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחברו, המעשים וגם האמונות, חובות הלבבות וחובות האיברים כאחת. אם כן, מדוע נקטה התורה בצורה מודגשת כל כך דוקא את ההילוך בחוקים?

* משיב על כך ה"שם משואל" (תר"ס) מותך התעמקות בחקר דברי ימי עולם למראשיתו. הן כל הקלקולים שאירעו בעולמנו החלו מחטאו של אדם הראשון. לפני החטא היה עולמנו משופע בכל טוב כיאות ליצירתו של יוצר בראשית, אלא שהאדם הרע את מעשיו וכתוצאה מכך הורע מעמד כל הבריאה. כשנבחן את פרשת חטא אדם ראשון, הרי עם כל הנסתר שבפרשה ההיא מה שברור הוא שהכל נגרם בעטיו של הנחש. עליו התורה העידה (בראשית ג, א): "והנחש היה ערום", ובערמימותו הרבה הסית את אדם והזה להתחכם ולאכול מעץ הדעת טוב ורע.

9 בענין זה כתב מהר"ל מפראג (יציבות עולם" נתיב התמימות, פרק א): "אצל אדם הראשון קודם שחטא והיה עם השי"ת לא היה בו תחבולת הכמה

יתירה, והנחש שהיה ערום, היה מרוחק מן השי"ת, ובעורמת הנחש הסית גם כן את האדם... ובחכמה זאת הסיר את האדם מן השי"ת..."

* נמצא ששורש קלקלת העולם נעוץ בערמימות שלא היתה במקומה, ועל כן התיקון הוא בהילוך בתמימות אחר מצוות ה', וזו מתבטאת במיוחד בהקפדה על החוקים. הניגוד להתחכמות נגד דבר ה' היא הצייתנות המוחלטת, למרות שאין מבינים על מה ולמה.

יתר על כן, אפילו במצוות שטעמיהן גלויים ומפורסמים, הטעמים אינם אלא מעט מן המעט מאשר אצור בתוכנה הפנימי של המצוה, ומן היהודי מתבקש שיקיים אפילו את המצוות המבוארות לא מצד חלקן המובן, אלא מצד שכן ציוה ה', וכאילו גם הן "חוקים". לפיכך כשמתארת התורה את דרגת השלימות שבקיום המצוות, היא מדגישה דוקא את מסגרת ההילוך בחוקים, כאשר זוהי אבן הבוחן לשלימות האדם, ולכן זהו המפתח גם לשלימות ברכת העולם.

כעין זאת כתב גם ה"שפת אמת" (תרי"א):

"אם בחוקותי תלכו..." "בתורת כהנים" שברכות אלו יהיו כמו שהיה בזמן אדם הראשון ענייני. והענין הוא כי על ידי התורה צריכים לתקן החטא להוציא אדמה מארורה שנעשה על ידי החטא, שבאמת הכל תלוי באדם שהוא עולם קטן, ועל ידי שנחטב בו פסולת, ממילא גם בעולם "קוץ ורדרד תצמיח", ועיקר התיקון "בחוקותי תלכו", שהוא היפוך חטא הראשון מעץ הדעת "והייתם כאלוקים יודעים"... ועל ידי שמירת החוקים מתקנין חטא הראשון ומתברר הטוב מתעורבת הפסולת וממילא נתקן כל העולם.

10 ההולכים בתורת ה'

להשיגים אדירים בתחום התמימות הגיעו ישראל בעת יציאת מצרים ומעמד הר סיני.

היציאה ממצרים התאפיינה בגילוי נשגב של תמימות מצידם של ישראל, כאשר נענו לקול קריאת הקב"ה ויצאו לדרך מבלי שהיות, למרות שגם צידה לא עשו להם. אחר במקומם אולי היה תמה ומקשה איך אפשר לצאת למדבר השומם עם הטף והעוללים הרכים, מבלי דעת כיצד יוכלו להתפרנס וממה ייוונו ילדיהם. אולם עם ישראל לא שאל שאלות ובלי התחכמות כלשהי יצא אחרי משה אל כל אשר הינחם.

לשיא גבוה עוד יותר הגיעו ישראל במתן תורה, כאשר הכריזו פה אחד "נעשה ונשמע", מבלי לחקור מה עליהם לקיים וכיצד יוכלו לעמוד בכל

11 כיון שישראל התעלו באותו מעמד ותיקנו את חטאו של אדם הראשון גם תוצאות חטא זה נעלמו מן המפה. קללת המוות נסתלקה באותה שעה מן העולם, וכל פני תבל החלו לפעול כמעט בצורה של גן העדן הקדום. * אלא שלא זמן רב עמדו ישראל בדרגה זו. מעשה שטן הצליח וכעבור ארבעים יום בלבד מאז מתן תורה הסית השטן את ישראל מתמימותם בעשותם את העגל, במקום להמתין לבואו של משה, גם אם לפי חישוביהם ההגיוניים הוא נסתלק, הם התחכמו למצוא "תחליף" למשה, ובכך שב העולם לקלקלחו.

אכן הדרישה מן האדם בישראל היא להתמייס עצמו ולהלך בתמימות עם אלוקיו, וכאמור זו מודגשת ביותר במסגרת ה"חוקים". אם אמנם ישיבילו ישראל להגיע להכרה שהיתה נחלת מקבלי התורה, ויתמידו להלך במסלול התמימות, הקב"ה יפתח להם את אוצרותיו ויריק עליהם ברכה לרוב.

12

שבע שבתות תמימות

לא במקרה סודר לנו על ידי הקדמונים לקרוא בתורה בשבתות שקודם חג השבועות את פרשת "בחוקותי", כאשר העיקרון של "אם בחוקותי תלכו" ודרישת ההילוך בתמימות בחוקי ה', מהווים הכנה רבתי לחג גדול זה. הימים והשבועות שקודם חג השבועות הינם ימי הכנה לקבלת התורה. בימים אלו מצווים ועומדים אנו לסגל לעצמנו את תרומות מידותיהם של אבותינו ולהיות גם אנו כמותם נכונים להלך בתמימות אחר כל מוצא פי ה'.

לשם כך ניתנו לנו שבעת השבועות של ספירת העומר, שעליהם אמרה התורה (ויקרא כג, טו): "שבע שבתות תהיינה". אלו הם שבעה שבועות שבהם עלינו להתקדם ולהשתלם בקנין התמימות כדי שגם אנו נוכל ללכת בדרכי אבותינו ולהכריז כמותם "נעשה ונשמע". ימים אלו נועדו להשיל מעלינו כל מיני נטיות של התחכמות וערמימות ולהתמייס עצמנו לחלוטין עם הקב"ה וחוקותיו.

* מה נפלא הרמוז שעליו הצביע ה"שפת אמת", כי שבע השבועות של הספירה מתחילות מיום הבאת העומר שהיה קרב מן השעורים. השעורים כידוע אינם מסמלות את מאכל האדם, ובדרך כלל הן משמשות למאכל

בהמה, ודוקא הם הפותחים את ספירת ההתעלות שלנו. רמז שקוף יש בענין לשאיפת ביטול דעתו של האדם כלפי דעת העליון. קרבן השעורים מקנה מעמד מיוחד לכשרי ישראל שאותם הגדירו חז"ל (חולין ה, ב) כ"בני אדם שהן ערומוין ברעת ומשימוין עצמן כבהמה", ומשמעות הספירה היא התעלות והוספה במידה זו, עד שניתן יהיה בעורתה להגיע לקבלת התורה כראוי.

ימי ספירת העומר נועדו גם להכשיר את האדם לקבלת התורה מבחינתה הנוספת של התמימות, דהיינו בהיטהרות מכל מיני פגמים ומידות רעות שדבקו בו כדי שיוכל להיות תמים ושלם, וכך יירצה להתקרב לעבודת הבורא.

13 Shebbat Shur - R. Miller - VI. 3

The Sefath Emeth expounds that King David's statement indicates nullification of one's own intellectual capacity and thoughts to the ultimate wisdom of the Almighty. This is achieved by first, "I considered the ways," intimating initial use of one's own mind. This is followed by the automatic gravitation of King David's footsteps towards the study hall. No thought was involved in this action; he could instead follow God's dictates free of the need to follow his own reckoning. A two-stage process is here being presented to us. The first stage involves use of one's own mind, which will lead to the second stage, at which point one's own intellect is negated in the face of infinite wisdom. *

14 עשרת ימי חטא - ע"ה

דברי חז"ל עם/מה שהם עשירים במקומם הם מקבלים משנה הארה על פי דבריהם במקומות אחרים. הם הסמיכו (ויקרא רבה ש.ד) את הכתוב "אם בחוקותי תלכו" לחוקים שבהם חקק הקב"ה שמים וארץ שנאמר בהם (ירמיהו כג, כח): "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי". יש בדברים אלו כדי ללמדנו שכל ההבטחות שאמרה התורה בפרשתנו אין לראות בהן שחר או עונש במשמעות המקובלת של מושגים אלו. כללם של יעודים אלו שאינם דברים ניסיים החורגים מגדרי הטבע, אלא שפע רב שבמסגרות הטבע. כשברא הקב"ה את עולמו, לא לשוא בראו, אלא על מנת שישמרו ישראל תורה ומצוות. אם אמנם נשמרים חוקי התורה ומצוותיה בקפידא, במקביל מתגלים חוקי שמים וארץ על מתכונתם בצורה ברוכה למופת, באין צורך לחרוג מחוקים אלו כדי להשפיע טובה וברכה.

לא במקרה נקטה התורה בפרשתנו את הביטוי "אם בחוקותי תלכו". אף על פי ששמירת תורה מושלמת כוללת את כל חלקי התורה; החוקים, העדות והמשפטים, מתייחסת התורה כאן ל"חוקים". ה"חוקים" בהקשר זה מציינים לא רק את אותן מצוות שטעמן לא נתפרש בתורה, השימוש בביטוי "חוקים" בא לרמוז על כך שחוקי התורה יש בהם מקבילות לחוקות שמים וארץ. אלו כמו אלו הינם מציאות שרירה וקיימת, ומציאותם גם תלויה זו בזו. בה במידה שחוקי התורה נשמרים בקפדנות על ידי עם ישראל, באותה מידה עצמה גומל להם הקב"ה, והוא מסבב את חוקי הטבע למענם באופן מבורך.

לאורך גיטא, כאשר אין עם ישראל מהלך בחוקות התורה, וכל פרשת התייחסותו לתורה ולמצוות אינה אלא כדרך הליכה בקרי, בצורה מקרית

166

לכולם שמות יקרא... המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר... טותן לבהמה לחמה, לבני עורב אשר יקראו וכו'". והוא מסיים: "מגיד דבריו לעקב חוקיו ומשפטיו לישראל". מעתה בין בנין, כי אמנם קשורים הדברים ואחוזים זה בזה. שמים וארץ וכל צבאם, תבל וסדריה כולם קשורים לחוקים ולמשפטים שנאמרו לישראל, ובשמירת ישראל על חוקי התורה המפתח לקיום עולם תקין.

* מן העבר מנגד נזכרים את פרשת דור המבול, שכאשר השחית כל בשר דרכו על הארץ אף חוקות שמים וארץ נשתבשו עליהם. כיון שהם פרעו חוק, אף הקב"ה התנהג עמם באותה מידה והביא עליהם את המבול, שבלבל את הכל.

17

מקומו המרכזי של האדם בבריאה

בעיון נוסף למדנו מכאן לא רק את דבר ההקבלה שבין חוקות שמים וארץ לבין חוקות התורה, אלא גם את דבר מקומו המרכזי של האדם בבריאה. כך כתב ה"שפת אמת" (תרמ"ד):

כי האדם נקרא עולם קטן, ויש בו מכל פרטי הבריאה וכפי התעוררות האדם בכל קומה שלימה שלו לעבודת הש"ת, כך מעורר כל הברואים.

מליוני ברואים ברא הקב"ה בעולמו, בהם גם מלאכים, שרפים וחיות הקדש, אולם מכל אלו אחר הוא האדם שעל פיו מופעלת כל הבריאה. אף זה אחד מסימני צלם האלוקים שבאדם שהוא יכול לפעול ולעשות בבריאה, ליצור ולשנות, לבנות ואף להחרוב. כל האחרים, אינם משנים מתפקידם והם ששים ושמחים לעשות רצון קונם. במידה שמצוי אצלם עיוות כלשהו (דבר שלעצמו טעון הסבר והרחבה), הריהו נוקף אך ורק על חשבונם, בעוד שעל פיו של האדם יישק כל דבר, וכל מעשה שלו משפיע על כל העולם ועל כל העולמות.

* זהו עומק המושג של "אם בחוקותי תלכו... ונתתי גשמיכם בעתם". אין רק ענין של שכר ועונש אלא זוהי צורת פעולתו של העולם. וכה האדם הריהו זוכה לעצמו ואף מפעיל את כל העולם בצורה מסודרת ומתוקנת לתועלתו ולטובת כל הבריאה. אם, חלילה, לא זכה האדם, גם אז הינו מפעיל את הכל, אולם בצורה הפוכה, מקולקלת ומשובשת.

אכן ראוייה פרשה זו שתיקרא ותילמד על ידינו בימים שבהם מתקרבים והולכים את לחג מתן תורה. ממנה נלמד מה רבה האחריות המוטלת על שכמם של יהודים לקבל את התורה ולהלך בחוקיה, כאשר מהם ובהם תלויים חוקות שמים וארץ.

206

וכנגדם יש גם באדם ג' מדרגות. המח שהוא מעל כל האברים ובו משכן הדעת של דעות האדם והשקפותיו, והוא כנגד השמש והירח, למטה ממנו הלב שהוא באמצע האדם, שבו כל תשוקות האדם ורצונותיו, כנגד הים וחול הים, ותחתיהם האברים מדרג המאונות כנגד המהום. ואם בחוקותי תלכו, שיעשה את רצון ה' בכל החלקים במח כלב ובאברים ע"פ חוקות התורה, או מתקיימים החוקים של כל חלקי הבריאה. בכל ג' המדרגות ישנם חוקים, שכל חלקי האדם צריך שיתנהגו על פי חוקי התורה הקובעים לו את האסור והמותר. בחלק המח יש * החוקים הקובעים את הדעות ואת השקפות של מח יהודי, שאינם נקבעים לפי הבנתו אלא ע"פ חוקי המורה הקובעים את הדעות וההשקפות שמתור לו לאתחו במחו ואלו דעות והשקפות צריך להרחיק ממחו. וכן כלב, הרגשות והתשוקות שכלב יהודי אינם תלויים בחשקו וברצונו, כי אם חוקי התורה הם הקובעים ברגשות והתשוקות שיהיו בלבו. וכמ"כ באברם, יש לכל אבר את חוקי התורה המגבילים אותו וקובעים לו את האסור עליו ואת המותר לו לעשות. והחוקות הם עיקרי יסודי העבודה של יהודי, החוקים הקובעים תמיד שאינם תלויים בחשקו וברצונו, וכמו שפרש"י בפ"א אם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה, היינו שתהיו עמלים תמיד בעמל שאינו תלוי בחשק והרגשת טעם, ואז ונתתי גשמיכם בעתם וכו' שישמרו הסדרים והחוקים בכל חלקי הבריאה.

* ועראית, באותה מידה עצמה אף חוקי הטבע נעשים משובשים, ושיבוש זה של כל סדרי בראשית הוא המאפיין את כל פרשת התוכחה. זהו הסמל במה שהברכות מסודרות בצורה מופתית מא' עד ת', להורות על כך שהברכה שבהן מקיפה את כל ההוויה מראשיתה ועד סופה בצורה מסודרת וקבועה. הניגוד לכך הוא ענין התוכחה שכל כולו צמצום מו' עד ה', וצמצום זה מאופיין בצורתו המהופכת והמשובשת.

16a

חוקיו ומשפטיו לישראל

עקרון זה מופיע בתורה גם בפרשת "האזינו", שבה נקראים השמים והארץ להיות לעדים בהתראתו של הקב"ה לישראל שישמרו את התורה. כך כתב רש"י (והרס לב. א):

ולמה העיד בהם שמים וארץ?... שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שרם, הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם...

והי פרשת התלות ההדדית שבין שמירת התורה על ידי ישראל לבין שמים וארץ המתנהלים כתיקנם.

אף דוד המלך משורר על כך בתהלים (קמו). לאחר שהוא מונה והולך את כל פרשת גדולתו של הקב"ה היכרת מתוך הבריאה: "מונה מספר לכוכבים

18 נתיבות בחקותי שלום

19

של התהום, הרי כל העולם יחרב. וכדוגמא בעת שקורה לרגע רעידת אדמה ואלפי אנשים נמחים מן העולם בבת אחת. זו התוצאה של אם בחקותי תמאסו שאז מתבטלים חקות הבריאה ואין לך חורבן גדול מזה. וכמ"כ כל סוגי המחלות שמונה, אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם כהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש וכו', כולם שינוי הטבע והסדר, כי האלקים עשה את האדם ישר, שע"פ סדר הטבע כל כוחות הגוף בריאים, אך כ"ז הוא רק אם שומר את חקות התורה, שאז נשמרים אצלו חוקי הטבע, אך אם אינו מקיים את חקות התורה, כך גם אין מתקיימים בגופו חקות הטבע וסדר הבריאה. כל החוקות האלו תלויים אם בחוקותי תלכו, שאמנם שכר מצוה בהאי עלמא ליבא, אך זה אינו בתורת שכר ועונש, אלא כך

שכל קיום הבריאה תלוי בחוקיה וסדריה. ושורש כל החקות הם חוקי התורה, שעשה הקב"ה את טבע העולם שכל חוקי הבריאה תלויים בוה שישאל מקיימים את חוקי התורה, שע"ז מעמידים על מכוונם את כל סדרי הבריאה התלויים בחוקי התורה. והו פי' מאה"כ אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, שאין זה מטעם עונש, אלא זוהי מציאות הבריאה שחקות שמים וארץ תלויים בקיום חוקי התורה ומבלעדי זה אין קיום לבריאה. ועפ"ז מבואר בפ"א אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכו', שאין זה שכר המצוות, אלא שזוהי המציאות וסדר הבריאה, שאם מקיימים את חקות התורה הרי מדה כנגד מדה מתקיימים ג"כ כל חקות הבריאה והטבע, ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו. וכמ"כ ח"ו להיפך, שאם לא תשמעו לי ואם בחקותי תמאסו וכו' אז מתקלקלים חקות הבריאה, שאין לך חורבן גדול מזה שחוקות הבריאה בטלים ומתקלקלים. וכמו שמוכר במדרש את חוקות הים וחוקות החול שעוצר בעד גלי הים שלא יציפו את היבשה, ואילו ח"ו מתבטלים חוקי החול היה הים עולה ומציף את העולם. וכן לתהום יש חוק שבלעדיו היה התהום עולה ומציף את העולם. וכמוכין מה היה קורה אילו הקב"ה היה מסיר ח"ו את חוקי הגבולות של הבריאה, של הים והחול או

20a

והנה מונה במדרש את הבריאה בג' תלוקות, צבא השמים השמש והירח שהם למעלה מן הבריאה, הים וחול הים שהם על פני הבריאה, והתהום שהוא מתחת לבריאה, והמה ג' מדרגות תחתיים שניים ושלישיים, שבכל חלקי הבריאה, למעלה מן הארץ על פני הארץ ומתחתה, ישנם חוקים וסדרים קבועים.

ועפ"ז יבואר הלשון אם בחקותי תלכו ולא תקיימו או תעשו, כי אין מדובר רק במצוות מעשיות שהלכותיהן תלויות בקיום ועשיה, אלא איירי בכללות חקות המחלב והאברים, שיהודי יקבע במתו אמונה בהירה וישריש בלבו אמונה בהירה, ויריס את כל אבריו לרצון ה'. שכל חלקי האדם המחלב וכל אבר מהאברים כ"א רוצה ומתאוה לענינים השייכים לו, ויהודי צריך להרים את כל חלקיו להש"ת. ועל זה נאמר אם בחקותי תלכו, שאין זה רק בענינים מעשיים אלא שכל הליכותיו במח בלב ובאברים יהיו ע"פ התורה, שהמח לא יחשוב אפילו מחשבה שהיא נגד רצון הבורא, והלב לא יצוה וישתוקק למה שנגד רצון ה', ואף האברים לא יתאוו ולא יעשו מה שנגד רצון ה'. וזה התכלית של אם בחקותי תלכו, שרצון התורה הוא שיהודי ישעבד להש"ת את כל כולו תחתיים שניים ושלישיים, ויריס אותם להש"ת, שאז מתקיימים חקות שמים וארץ.

עוד יש לפרש משמעות אם בחקותי תלכו, שאינו ציווי על קיום המצוות, וכמ"ש רש"י דהיינו שתהיו עמלים בתורה. שענינו כמו שהקשה בכלי יקר שלא מצינו ציווי לילך בחוקתי, אלא הכוונה בזה על הליכה בדרך התורה. דבתוה"ק יש ב' חלקים, עצם המצוות שנצטוינו עליהן בפירוש, ועוד יש את רוח הדברים, שמתוך התורה רואה יהודי מהי רוח התורה ודרך התורה, ומתוך כך הוא עושה או נמנע מעשות גם דברים שאינם כתובים בפירוש בתורה, כאשר הוא רואה שרוח התורה היא שיהודי יתנהג כך. וזהו פ"י אם בחקותי תלכו, שאין הכוונה על קיום המצוות, אלא על הליכה בדרך ורוח התורה. ולשון הליכה הוא בעיקר בעניני הליכות עולם, היינו הענינים הגשמיים שאדם עוסק בהם, שיהיו ע"ד דכתיב (תבוקק ג) הליכות עולם לו, היינו לשמו ית', שיעלה את כל הליכות העולם להש"ת, שזוהי רוח התורה ודרך התורה שכל הליכות עולם של יהודי

וזהו פ"י אם בחקותי תלכו, שאם כל הליכות העולם יהיו ברות בחקותי, ברות התורה, ע"י שתהיו עמלים בתורה, או ונתתי גשמיכם בעתם, כמאמר מרן הס"ק מלכוביץ' זי"ע, שרצונותיכם הגשמיים לא יתעוררו רק בעתם, בעת אשר זה רצון ה', וכאשר אין זה רצון ה' לא תתאוו לזה בכלל. אם כל הליכות עולמו הם רק לעשות נח"ר להש"ת, אי מדה כנגד מדה וזכה לגשמיכם בעתם, שכאשר אין זה רצון ה' אין רצונו מתעורר. וכמו שאמר הרה"ק ר' מנדל

24 THROUGH THE PRISM OF TORAH R. Roberts

There are many misguided people who think that the study of Torah and devotion to prayer pertain to the world of the spirit. It is only the soul that benefits and is elevated by learning and tefillah. Our material and physical welfare, however, belong to another domain, where intelligence, sound judgement and industry are the key factors.

The Torah attitude does not acknowledge this dichotomy. In order to conduct all our worldly affairs correctly and successfully, we need Torah knowledge to imbue us with wisdom and perception, and we require prayer to invoke Divine assistance and grace. Even the most mundane problem has a Torah perspective and should always be viewed through its prism.

25 This is the thrust of a saying by our Sages quoted in Tractate Megillah (28b): "The ways of the world are His' (Chavakuk 3:6). Do not read 'ways' but 'laws'." This means that in life there are no such things as ways and behaviour which are divorced from a Torah angle. Everything is intertwined with halachah and its guidelines, which must serve as the basis of our daily conduct.

26 In Tractate Berochos (3b) it is recorded that Dovid HaMelech was accustomed to rise at midnight and learn Torah until the morning. At the crack of dawn, the communal leaders would come to consult with him and seek his advice on the current economic situation. What connection is there between Dovid HaMelech's nightly immersion in Torah and the financial problems of Klal Yisroel? The answer is — Torah encompasses every field of life and can offer counsel on all worldly matters, including livelihood. Those leaders, therefore, came immediately at daybreak, whilst the king's Torah inspiration was at its height. However, they did not come to Dovid in his capacity as king — they came in his position as the leading Torah luminary and the repository of its all-inclusive wisdom.

Perhaps this, too, is the explanation of the medrash with which we began. Whenever Dovid HaMelech decided to visit people on state business, he certainly kept those appointments. But in order to imbue himself in advance with authentic דעת

to make the right decisions, he went first to the house of learning to study Torah. Furthermore, to find favour in Hashem's eyes and succeed in his deliberations, he also visited the house of prayer to petition for Divine grace. Armed with Torah knowledge and supplication, he felt more confident that his meetings on behalf of Klal Yisroel would be propitious and bear lasting fruit.

28 אדם הדבור פ' - ק"ט

אומר הקב"ה 'והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוקים ואתם תהיו לי לעם' (ויקרא כו, יב) כלומר, הדבר צריך להיות ברור ומוגדר שהקב"ה הוא בעל הבית ועם ישראל הם הדיירים והשוכרים. וכל זמן שדבר זה ברור, והשוכר מתנהג בדירה כפי ששוכר צריך להתנהג, או אז 'ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם' (שם יא), כי כאשר השוכרים מתנהגים עפ"י הסכמת הבעלים אין שום סיבה שבעה"ב יגעל נפשו מהם. כל הצרות מתחילות כאשר השוכרים הדיירים מרגישים כבעלי בתים וחושבים שמותר להם לעשות הכל, שינויים שונים והכל בניגוד לדעתו והסכמתו של הבוס האמיתי, ועל זה נאמר 'ושברתי את גאון עוכם' (שם יט) וכפירוש התרגום 'ואתבר ית יקר תוקפיכון וכו'". אבל אם תדעו ותבינו 'שאני הייתי לכם לאלוקים ואתם תהיו לי לעם' ולא תנסו להחליף את הירצרות, ותתנהגו בדירה בהתאם לתנאי החוזה והשכירות שבעל הבית התנה בתורתו, או אז ברור שלא תגעל נפשי אתכם.

דעת בחקתי תורה

והנה עד הנה דיברנו על ענין הנשמה והגוף בטוהר יצירתם, באופן תקנום הראוי. עולם החטא כאשר הגוף והנשמה היו אחדים בתכלית, רצון אחד לשניהם, חשוקים ברצון ה', כי אז הגוף כמו הנשמה יחד היו בגן עדן, שניהם הגוף כמו הנשמה מאורי אור היו דואי, ותפוח עקבו של אדה"ר הי' מכה לגלגל חמה" (ויק"ר כ, ב). אבל מעת חטאו והדחו, הותר הקשר

ונתפרד החיבור, והגוף תחת להיות כרוך אחר הנשמה ברצון אחד ודעה אחת, הנה עכשיו כבר הותחל המצב של בקשת חשבונות רבים, תחת אחד כבר שנים הם, הגוף כבר אינו לבוש לנשמה, אלא רשות אחרת כאן השכינה מן התחתונים הולכת ומסתלקת אל על, והאורות כן הולכות מתמעטות, וככה היו הלוח חסורי, עד שנתהו שני הפכים ממש, מתנגדים זה לזה, עד ששל דרגתו אנו, דרגת שליטת הגוף לגמרי על הנשמה, (ועיין בזה בס' דעת תבניות, ובדחוי"מ ב' מאמר עט).

The Maharal offers us two insights into the essence of true *simchah*.

In *Netzach Yisrael* (23), the Maharal writes that happiness belongs to the *soul*, not to the body. That is why animals cannot feel happiness. They are capable of feeling other emotions, such as fear or bonding with their offspring, but they cannot be truly happy, because they don't have souls. Therefore, contrary to popular belief, if an attempt at achieving happiness is to succeed, it must have something to do with your *neshamah* (soul). A person can spend his entire life chasing the "pot of gold at the end of the rainbow" in the hope that it will provide him with happiness, and he will still come up short, because he is searching for pleasures that stimulate the body, not the soul.

ומה תכלית האדם, ומה חובתו בעולמו, - להחזיר הקשור ולהדבק החיבור; הגוף והנשמה לא יהיו שנים, יתאחדו והיו לאחד, ובמה יקראו לאחד, מה נקרא התאחדות - רצוני כרצונך, אין כרצוני מה שאין כרצונך, רצון אחד לגוף כמו לנשמה, והוא לעשות רצון קונם, רצון ה' להשכיח בתוכם, זהו ודאי האחד האמת. דוד המלך ע"ה אמר (תהלים פד, ג), "לבי ובשרי ירננו אל קל חיו", "לבי", - היינו רוחניות, נשמה, "ובשרי" - היינו הגוף, - ויכוד הגוף יהי כ"כ, עד שגם הבשר ממש יכסוף לרנן אל א' חיו. ואמר (סם טו, ב), צמאה לך נפשי כמה לך בשרי" - נפשו של דוד ה' לה ממש צמאנו לה, וגם בשרו כמה לו, הבשר ה' לו ממש תאוה לה; לנו אין אף ציור במציאות התאוה הגדולה הזאת של הבשר של דהמע"ה לבורא העולם, זהו תולדות מאוחדים, מקושרים ונמשכים כמו במגנט, כי אחד הם, וזהו תכלית עבודת האדם.

* הכתוב אומר אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי מיטבני בתוכם, - היינו בתוך כל אחד ואחד מבני ישראל. הנה זה סוד דרגת הכלל ישראל, כדרגה אדרי"ר עם גופו בנן עדן. וכן הוא אומר והתהלכתי בתוכם - אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם, (לשון רש"י), זהו סוד, בלוע"ז שמוכיר רש"י, נפשו של הקב"ה, נשמתו דכילי עלמין, יהי כניכול בלוע בתוכנו, בלוע אף בתוך גופנו. דבר הבלוע בקדירה לא נשאר בחוץ כלי-ממש, ואף בהבטה לא חראנו, כי אם בטעם תטעפנו, חכו מכתקים וכולו מחמדים, כי בלוע הוא, והבליעה בתכלית הרי אחד הם. והבליעה כי לא תהי' בשלמות, אם תהי' משהו מחוץ לקדירה, על כחלי הקדירה ולא בתוכיותיה, הוא הנקרא גיעול, גיעול היינו פירוק הכרוכים, ופירוד האחדים, וניתוק החיבורים, וכבר יצאנו גם מרוחקים זה מזה, רצון אחד כבר לא רצון היינו, ולפעמים גם יקצה בו, הוא אמרו ולא תגעל נפשי אתכם, אין רוחי קצה בכם, רצה לומר לא אפרד מכם, הבליעה תעמוד ותחסיקם עד אחד ממש, אחרי כי בחקתי תלכו, אחרי כי רצוני רצונך, הנה רצונך רצוני.

בקצרה היצירה בהרתה, הנה הנשמה והגוף יני מאורות גדולים הם מיוחדים בתכלית, עד מצב של בלוע זה בזה, הוא דרגת דהמע"ה, מצב של צמאה לך נפשי כמה לך בשרי, גם הנפש גם הבשר תאוה אחת לשניהם, כי אחד הם, ועם התחלת הפרדת הבליעה, תיכף זה נקרא הגעלה, ותכלית

35

So we now have a definition of *simchah* - it is the feeling one experiences when he has achieved some measure of *sheleimus*, and he feels close to Hashem. Thus we find great *tzaddikim* who, despite the terrible *yissurim* and misfortune that seem to rain down upon them, are nevertheless in a continuous state of happiness. Nothing

seems to bother them. If they miss a plane, they don't become frazzled. Lack of *parnassah*? They say, "Abi gezunt - as long as I'm healthy." If they have a health problem, they say, "Gam zu letovah - this, too, is for the best." They are happy, because they are *sheleimim*, they are complete and fulfilled.

36 The Rama's first gloss on *Shulchan Aruch* begins with the words, "Shivisi Hashem l'negdi samid - I place Hashem before me always." His last gloss on *Shulchan Aruch* concludes with the words, "vetov leiv mishteh tamid - a good-hearted person perpetually celebrates." The similarity between these statements jumps out at us, and it seems that the Rama was trying to impart an important message. If you are able to keep the entire *Shulchan Aruch* - and you will, if you succeed in placing Hashem before you *tamid*, always - then you will be in the perpetual state of happiness of a *tov leiv mishteh tamid*.

We can say, therefore, that if a person would like to be happy at all times, he must find a way to become *davuk baHashem*, to cling to Hashem. End of essay.

37 Let's return to the question with which we started. Is "the pursuit of happiness" a Jewish value? Does the Torah want us to pursue happiness?

The answer is that if we were to fill in the blank in the title of this essay, it would not be with the word *happiness*. We would write, "And the pursuit of *sheleimus*" - the pursuit of trying to achieve a feeling that we are complete. For happiness cannot be pursued as an end in itself. When we feel more complete as a result of *doeikus b'Hashem*, or as a result of our appreciation for all that we have, then we can become truly happy people.

33 וזהו הכוונה במדרש אמר דוד רבנו של עולם, היינו שהכיר בכל עניניו וחפציו - אדנותו וממשלתו ית', וממשיך המדרש דוד המלך אמר דמשום זה והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, היינו שתמיד אני עושה הכל אפילו חפצי ועניני העולם לשם שמים, ואני מחבר חיי שעה לחיי עולם שזהו מרומז ב"בתי כנסיות ובתי מדרשות", שחתי כנסיות רומזים לתפילה, היינו חיי שעה, ובתי מדרשות רומזים לתורה, היינו חיי עולם, ודוד המלך ע"ה היה עושה הכל לשם שמים, ואפילו התפילה היה אצלו חיי עולם.

32 אאמור [מהר"י] ז"ל למה כתיב מקודם עניני העוה"ז, ואח"כ עניני העוה"ב, אמנם הענין מזה הוא, דאם הוא מקיים בכל דרכיך דעהו, אזי ממילא חפציו ועניניו שעושה בזה העולם נחשב לחפצי שמים. וזהו הכוונה אם בחקותי תלכו, היינו אם תלכו בחקות התורה ותעשו כל עניני העוה"ז לשם שמים, אז ממילא אף עניני העוה"ז לחפצי שמים יחשב, ועל כן כתיב מקודם ונתתי גשמיכם בעתם וגו', ואח"כ והתהלכתי בתוכם וגו', להורות שאין ברכה זו דבר נפרד מברכות הקודמות, רק הכל לחיי עולם יחשב. (מקרא קודש)

לקט אמרי בחקותי קודש

ואפשר לומר דהנה בפסוק כתיב "אם בחקותי תלכו, והנה לשון הליכה מורה שיהיה בתמידות כן, ואמנם האדם הוא בתוך העולם, וצריך לעסוק במשא ומתן ובשאר צרכי העולם, ואולם האמת הוא כי בכל מקום שאיש ישראל הולך, ובכל מקום שאיש ישראל פונה, אין שום מקום שלא יהיה לו שייכות עם תורת השי"ת ומצותיו, ולפעמים הוא מצוה מפורשת ולפעמים הוא ענף מצוה, אבל עכ"פ אין שום מקום ופינה שאיש ישראל פונה,

שלא יהיה כתורת השי"ת ומצותיו, וכדאיא במדרש "המצות מלוות אתכם", היינו שבכל מקום שאדם הולכים המצות מלוות אתכם, וע"כ צריך להיות שכל מה שאיש ישראל מתחנן עצמו ומבקש עצמו לפני השי"ת [אף בעניני עוה"ז], יהיה הכל הכנה שנוכל לבקש עצמינו מהשי"ת ושנוכל ללמוד תורת השי"ת ומצותיו. וזהו כוונת המדרש, כי לכאורה היה משמע שרק בעת שנודמן לו עשיית המצוה יעשה המצוה, ואח"כ יעסוק רק בעניני העולם, ועל כן מפרש המדרש שלשון "תלכו" הוא בתמידות, שאפילו בכל עניני העולם ומשא ומתן אין שום מקום שלא יהיה לו שייכות לתורת השי"ת ומצותיו, וכל עניני העולם צריכים להיות הכנה לתורת השי"ת ומצותיו.

The Tochachah notwithstanding, Parashas Bechukosai begins with an idyllic picture of the blessings and success that await those who do keep the mitzvos of the Torah. There will be peace, prosperity, good health, and many other rewards for serving Hashem. The fact that these blessings are all material ones evokes a question posed by a number of the Rishonim (medieval commentators): Why does the Torah paint such a beautiful picture of material s'char (reward) for living according to the Torah? Why doesn't it make mention of the sublime rewards of the World to Come, which is where the real s'char will be given for doing the Will of Hashem? That is the place where "tzaddikim sit with their crowns on their heads and delight in the radiance of the Divine Presence"

39

The Rambam (Hil. Teshuvah 9:1) also deals with this issue. He explains that the blessings the Torah speaks of for those who observe mitzvos are not, in essence, rewards. They are the means of Heavenly assistance that will help a person do mitzvos.

The Rambam writes, "Hashem promises us in the Torah that if we fulfill the Torah with joy ... He will remove all the obstacles that prevent us from observing the Torah, such as disease, war, famine, and the like. He will bestow upon us all the benefits that help us to perform the dictates of the Torah, such as peace and prosperity, so that we will not have to spend all our time taking care of our physical needs. Rather, we will be free to study wisdom and perform the mitzvos so that we will merit the life of the World to Come.

Conversely, regarding those who abandon the Torah and involve themselves with the follies of the age, the True Judge will remove from them all the benefits of this world that had encouraged their rebellion against the Torah, and bring upon them all the evils that prevent them from acquiring the World to Come, so that they will be destroyed through their wickedness."

The blessings of Parashas Bechukosai describe the Heavenly assistance given to help us serve Hashem. They are like the tools given to an artisan so that he can do his work properly. The Rambam adds (in 9:2) that this is why Jews throughout the ages have such a yearning for the coming of Mashiach. It is because they will then be able to rest from the persecution of the evil nations and kingdoms that oppress them and don't permit them to learn Torah and perform mitzvos properly. When all the stumbling blocks of the yetzer hara and his earthly human cohorts are finally removed, then the Jewish nation will be able to serve Hashem wholeheartedly,

"ובמושב לצים לא ישב" הוא הנחש הקדמוני

והנה במדרש שוחזר טוב (תהלים מנזור א) מפרש הפסוק: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב - מדבר באדם הראשון, אמר אדם הראשון, אשרי אם לא עמדתי בדרכיו של נחש, ואשרי אם לא ישבתי במושבו של ליצנות". כלומר אדם הראשון התוודה שהלך בעצת רשעים, הוא הנחש הקדמוני שהכשילו בעץ הדעת, משום שעמד בדרך חטאים וישב במושב לצים, הוא הנחש שנכנס בדברים עם חיה כדי להחטיאה, ואילו לא היו עומד בדרך חטאים לשוחח עם הנחש לא היה מגיע לידיו כן.

וידוע מה שגילה רבינו האריז"ל ב"ספר הגלגולים" (הקדמה בג). כי כל הנשמות היו כלולות באדם הראשון כשאכל מעץ הדעת, ולכן נגזרה גזירת מות לא רק על אדם הראשון אלא על כל הנבראים שהיו כלולים בו. לפי זה יש לומר כי מטעם זה בחר דוד המלך שהיה גלגול אדם הראשון, לפתוח ספר תהלים בפסוק זה כדי להזהיר את ישראל: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב", ולא כמו שחטאנו בעץ הדעת כשעמדנו במחיצתו של הנחש הקדמוני.

40

Does that mean that every truly righteous person will be wealthy, free of worries and tzaros? No, but it does mean that Hashem will supply him with what he needs. This is what the pasuk (Tehillim 34:11, also recited in Bircas HaMazon) says: Those who seek Hashem will not lack any good. They will realize that they can do without so many of the so-called "necessities" that others must have. If so, will their life be one of deprivation and want? Again, the answer is a resounding, "No!" They will not lack the things that are truly necessary for a happy life, and their simchah in life will come from the attainment of spiritual treasures, a life devoted to seeking the closeness of Hashem.

This is the Torah's guarantee to those who desire to serve Hashem. The Gemara (Makkos 10b) says, "The way in which a person wants to go, that is the way they lead him." The important thing is that the person have the רצון, the desire, to serve Hashem, and Hashem will help him.

ליקוטי תאמרים שבילי כנחם

ק"ה - ד' קנ"ח פ"ג מ"א

41

וזהו פירוש הכתוב: "ונתתי משכני בתוכם", אם תלכו בדרך ה' תזכו שאשכין את שכניתי בתוכם, ועל ידי זה "ולא תגעל נפשי אתכם", לא תגעל הנפש להישאר בגוף ותשתוקק לצאת, כי מאחר שהקב"ה עצמו משרה את שכנינו על האדם, מה לה לנפש כי תלין על היותה בגוף החומרי למטה, זאת ועוד, שהרי גם בהיותה בגוף היא דבוקה בשרשה שהיא השכינה השורה על האדם.

גזירת המות על אדם הראשון תוצאה מסילוק השכינה

על פי האמור מבאר האלשיך הקדוש, הטעם שנענש אדם הראשון בעונש מיתה אחרי שחטא בעץ הדעת, ככתוב (בראשית ב יז): "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות". וצריך ביאור למה הענישו דוקא בעונש חמור כזה של מיתה, אך ביאור הענין הוא על פי המבואר במדרש תנחומא (פרשת נשא סימן טז):

42

נקדים דבריו הנפלאים של האלשיך הקדוש ב"תורת משה" על הפסוק (ויקרא כו יא): "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם". מפרש האלשיך הקדוש מקרא קדוש זה על פי מאמר חכמינו ז"ל במדרש (ילקוט תהלים ק"ג):

"כל הנשמה תהלל י"ה, הנשמה שבאדם בכל שעה היא עולה ויורדת והיא מבקשת לצאת ממנו, והיא היא עומדת בגופו, אלא הקב"ה כבודו מלא עולם, והיא באה לצאת ונראה את יוצרה וחוזרת לאחוריה, לכן כל הנשמה, כל זמן שהיא עולה ויורדת, תהלל י"ה, על הפלאים שהוא עושה עמו".

ומבאר האלשיך כוונת המדרש בלשון קדשו:

"כי כל דבר שואב מקורו, בדרך כל חלק [ששואף] אל הכל שהיא שורשו, על כן כשהנשמה עולה במחשבתה מהיכן היא שהיא חלקו יתברך, ויורדת ומסתכלת היותה בחומר עכור, בכל נשמה מבקשת לצאת, אלא שרואה את יוצרה שעם כל רוחניות קדושה הוא בעולם השפל שכבודו מלא עולם, חוזרת גם היא ומתנחמת ומתעכבת באדם".

43a

44

בתחתונים, ואכן כך עשה בתחילה והשרה את שכנינו בתחתונים, נמצא שלא היתה סיבה לנפש לצאת מהגוף שהרי גם הקב"ה השרה שכנינו למטה. אולם אחרי שחטא אדם הראשון ואכל מעץ הדעת, אשר על ידי זה שתיים רעות נעשו בו: א) שנכנס בו יצר הרע ונתלכלכה גופו בזוהמת הנחש, ב) שנסתלקה השכינה מהארץ ועלתה לרקיע הראשון, לכן התחילה הנפש למאוס מלשכון בגוף העכור, ומכיון שגם השכינה נסתלקה מן האדם אין מה שימנע כעדה לצאת, וזהו שאמר לו הקב"ה: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", כי הנפש תמאס בגוף ותברח ממנו להידיבק למעלה בקונו, אלו תזכר דבריו הקדושים.

43b

"אמר רבי שמואל בר נחמן, בשעה שברא הקב"ה את העולם נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים כמו שיש בעליונים, בראת את האדם וצוה אותו ואמר לו (בראשית ב טז) מכל עץ הגן אכול תאכל ומה עץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, ועבר על צויו, אמר ליה הקב"ה כך הייתי מתאוה שיהא לי דירה בתחתונים כמו שיש לי בעליונים, ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרת אותו, מיד סילק הקב"ה שכנינו לרקיע הראשון".

והנה ידוע כי טרם שחטא אדם הראשון היה גופו מוזכר ומקודש בלי שום יצר הרע, כמו שפירש רש"י (בראשית ב כה): "ואף על פי שניתנה בו דעה לקרות לו שמות, לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע". הנה כי כן מטעם זה מיועד למות, כי לא היתה לנפש האלקית שום סיבה למאוס בגוף שהיה קדוש ומוזכר.

ואם תאמר הרי בכל זאת היתה לה השתוקקות לצאת מהגוף, כדי להידיבק בשרשה שהוא הבורא יתברך שמו, אך לפי המבואר זה אינו, שהרי מכיון שמאז שברא הש"ת את העולם נתאוה להיות לו דירה

רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב, שלא יוכל שוב כמו שנשלנו בהיותנו כלולים באדם הראשון, שחטאנו בעץ הדעת משום שעמדנו בדרך חטאים במחיצתו של החשד הקדמוני, כי אז הרי תסתלק השכינה ועל ידי זה תסתלק ח"ו גם הנשמה שמתטעם זה נגזרה מיתה על אדם הראשון.

שם י"ה

מחבר את הגוף והנשמה

יש להוסיף תבלין מה שהזכיר דוד המלך בפסוק זה דוקא שם י"ה - "כל הנשמה תהלל יה הללויה", כי הגוף החומרי שרשו מן האדמה, ואילו הנפש האלקית שהיא הנשמה שרשה מן השמים, כמו שכתוב (בראשית ב ז): "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". וזהו שדרשו בגמרא (סנהדרין צא): על הפסוק (תהלים נ ד): "קרא אל השמים מעל, זו נשמה, ואל הארץ לדין עמו, זה הגוף".

והנה מבואר בגמרא (מנחות כט): על הפסוק (ישעיה כו ד): "כי בני ה' צור עולמים", שהקב"ה צייר את העולמות בכ"י אותיות י"ה, עולם הבא נכרא באות י' ועולם הזה נכרא באות ה', נמצא שהקשר בין הנשמה ששרשה מן השמים ובין הגוף ששרשו מן הארץ, הוא על ידי שם י"ה שמקשר את העולם הבא עם העולם הזה.

וזהו שאמר דוד המלך: "כל הנשמה תהלל י"ה הללויה", ומפרש המדרש כי הנשמה שבאדם עולה ויורדת ומבקשת לצאת ממנו, אלא שהיא רואה את הקב"ה וחוזרת לאחוריה: "לכן כל הנשמה, כל זמן שהיא עולה ויורדת, תהלל י"ה על הפלאים שהיא עושה עמו", כלומר שעושה עמו פלאים לקשר הנשמה עם הגוף על ידי שם י"ה.

יב): "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו, והנה ה' נצב עליו". ויש לומר על פי מה שמצינו כי בני ישראל למטה נקראים מלאכים, כמבואר במדרש (ויק"ר א א) על הפסוק (תהלים קג כ): "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו', במה הכתוב מדבר, אם בעליונים הכתוב מדבר, והלא כבר נאמר ברכו ה' כל צבאיו, הא אינו מדבר אלא בתחתונים".

וזהו פירוש הכתוב: "והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי אלקים" הם נשמות ישראל "עולים ויורדים בו", כמבואר במדרש תהלים שהנשמה עולה כי היא רוצה להסתלק מן הגוף אלא שאחר כך יורדת שוב למקומה בתוך הגוף, ומפרש הטעם שהנשמה יורדת, "והנה ה' נצב עליו", משום שרואה את הקב"ה נצב על האדם.

כאשר נתבונן בדברים אלו ראוי שתפול עלינו אימה ופחד, שהרי בעצם כפי שמעיד המדרש: "הנשמה שבאדם בכל שעה היא עולה ויורדת והיא מבקשת לצאת ממנו", כי רצונה לעזוב את הגוף החומרי של האדם, שמלכך את גופו ברדיפתו אחרי הבלי עולם הזה, ומשתוקקת לחזור לשורשה כדי להידיב בבוראה, אלא כפי שהמדרש אומר: "והיאך היא עומדת בגופו, אלא הקב"ה כבודו מלא עולם, והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחוריה".

ונראה שעל זה נתכוון החכם מכל אדם באמר (קהלת ד א): "ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם". ויש לומר

כי "דמעת העשוקים" היא דמעת הנפשות, שהן שבויות וסגורות בתוך גופם של בעלי עבירה הורופים אחרי הבלי עולם הזה, והם משתוקקות להשתחרר ולצאת מתוך הגוף המלוכלך, ועל כך הן בוכות ומורידות דמעות כנחל ואין להן מנחם.

הנה כי כן החובה מוטלת עלינו לעבוד את ה' בעסק התורה וקיום המצוות כדי שישיר את שכינתו בחוכינו, ועל ידי זה לא תגעל הנפש בגוף אלא תסכים להישאר בתוכו. וזהו פירוש הכתוב (דברים ד ד): "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום", כלומר על ידי שאתם דבקים בה' אלקיכם בהיותו שורה עליכם, על ידי זה "חיים כולכם היום" כי הנפש אינה ממאסת בגוף העכור.

מעתה נבוא לפרש הכתוב בפרשתנו: "אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם", על פי מה שביאר ב"נועם אלימלך" להרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק ז"ע בדרך רמז פירוש הכתוב: "ונתתי גשמיכם בעתם", שהקב"ה מבטיח בזה להעוסקים בתורה ובעבודת ה' שיומין להם כל צרכיהם בעניני הגשמיים בעתם ובזמנם, וזהו "ונתתי גשמיכם" - הגשמיים שלכם - "בעתם".

לפי האמור יש לומר הרמז בזה, כי על ידי שתהיו עמלים בתורה שמשוגלת להשראת השכינה, כי אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו, תזכו שהנשמה לא תשתוקק לעזוב את הגוף החומרי טרם זמנה, ועל ידי זה: "ונתתי גשמיכם בעתם", שיומין הקב"ה לגוף כל עניני הגשמיים בעתם ובזמנם, כי יאריכו ימים ויוכו לתקן הכל בעתו ובזמנו.

הנה כי כן זהו שמביא המדרש על כך: "אם בחוקותי תלכו, הדא הוא דכתיב חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, אמר דוד רבונו של עולם בכל יום יום הייתי מחשב ואומר, למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הדא הוא דכתיב ואשיבה רגלי אל עדותיך".

הביאור בזה כי כאשר חשב דוד המלך על כל הענינים שהוא צריך לתקן בעודו בחיים, חשב שמה לא יספיק לסדר הכל בעודו בחיים, כי הנשמה תשתוקק לעזוב את הגוף טרם זמנה כדי להתדבק ביוצרה, ולכן "בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר, למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך", אולם כסופו של דבר: "והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות", שיש שם השראת השכינה, ואם כן הנשמה שוב לא תשתוקק לעזוב את הגוף טרם זמנה, וממילא אוכל להספיק לתקן כל מה שאני צריך לתקן בעולם הזה.

מוסר

מאמר סה

שיחות

ואמנם תביעה נוראה זו קיימת על כל אחד ואחד מאתנו, כי מי הוא זה אשר משיג את המעלה שיכול להגיע אליה, והוא יאמר אדם, אין בכוחי לפעול גדולות בחכמתי שניתנה לי, צא ולמד מה יכול אדם לפעול ועד היכן יכול הוא להגיע.

חנה הנביאה ביקשה בתפילתה "ונתתה לאמתך זרע אנשים", (שמואל א יא) ואחז"ל (ברכות לא ב): "זרע מובלע בין אנשים וכו' לא חכם ולא טיפוש", יע"ש.

והנה, מן הכתוב נראה כי תפילתה נתקבלה במלואה, שכן אמרה חנה אח"כ: "אל הנער הזה התפללתי ויתן ד' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמך" (שמואל א כז), ומוכח אי"כ ששמואל הנביא השקול כנגד משה ואהרן (ברכות שם) הוא בבחינת "לא חכם ולא טיפוש". נמצא שלהיות "שמואל הנביא" מסוגל אף ה"מובלע בין אנשים, לא חכם ולא טיפוש", שאינו מתבלט משאר הבריות וגם אינו חכם מלידה, אף הוא בכוחו להגיע למעלת שמואל הנביא.

ובאמת, אין כמעט גבול למעלות שאדם יכול להגיע אליהן, כמו שאמרו חז"ל (ויק"ר ס"ח כ"ז): "אמר ר' שמעון בן לקיש שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה וכו', כתוב אחד אומר והיית רק למעלה (דברים כח יג), יכול כמוני, ת"ל רק, לשון מיעוט, גדולתי למעלה מגדולתכם וכו'. קדושים תהיו (ויקרא יט ב), יכול כמוני, ת"ל כי קדוש אני, קדושתי למעלה מקדושתכם". הנה אמינו זו של "יכול כמוני" היא דבר מבהיל עד מאד, ואלמלא אמרוהו חז"ל אי אפשר לאומרו, חז"ל השיגו הרבה יותר מאתנו את גדולתו וקדושתו של הקב"ה כביכול, ואעפ"י כן יש מקום להו"א זו של "יכול כמוני", כי הם ז"ל הבינו וידעו עד כמה יכול אדם להתדבק בקב"ה בבחינת "כמוני", ואף הפסוק הממעט אינו מגביל את כח האדם, אלא "גדולתי למעלה מגדולתכם", "קדושתי למעלה מקדושתכם".

מוסר

בחוקתי

דרכי

לפיכך נברא אדם יחירי כדי שירע שכל המעלות הנפשיות תלויות רק בו - ואף אם לא תהי' לו עזרה לכך משום אדם, ג"כ יש בידו לרכוש כל המעלות הנפשיות, כי לא יתכן שהקב"ה יברא האדם בהעדר שלימות - שרכישת המעלות הנפשיות תהיה תלויה גם באחרים. ומפורש כתוב בתורה: "כפיך ובלבדך לעשות", אבל מכיון שהאדם כטבעו עצל הוא ובעצמו איננו מגיע לעד כמה שידו מגעת - לכן ריוש שכל אחד יקנה לו חבר או חברים ויעזור איש לרעהו ויחוקנו בעבודת ה' אבל לא להסתפק בזה לבד, שרק עם הרבים יהיה טוב. אלא צריך האדם להשתדל שאפילו כשהוא לבדו, ואפילו אם במקרה הוא נמצא בין חפשים, ישמור את התורה בלי שום שינוי, כמו שיעקב אבינו ע"ה מתפאר: "עם לבן גרתי" - ותר"ג מצות שמרתי ולא למרתי ממעשיו הרעים בשביל זה זכיתי "ויהי לי שור וחמור" (חז"ל). כך אמרה התורה: "אם בחוקותי תלכו" - אם תלכו עם התורה בכל מקום לא רק כשנמצאים בין חברים חרדים, ונתתי גשמיכם בעתם ותזכו לכל הברכות שכתובה, כי אז נקראים עושיני רצונו של מקום.

58

I MAGINE A NEWLYWED PRESENTING HIS BRIDE WITH A greeting card that reads:

Grass is green
On the other side, greener
I love you so much,
And I won't be disgusted by you either.

I would venture to say that if Hallmark ever made the mistake of marketing such a card, it probably would not become one of their bestsellers. How do you juxtapose love with not being disgusted? Can there be a more incongruous pair?

Yet we find this incongruous pair in *Parashas Bechukosai*. Right in the midst of promising us wealth, good fortune, security, power — in short, utopia — Hashem tells us, "And My Spirit will not reject you." How does this fit in with the rest of the "fantasy world" described in this *parashah*?

Shemen HaTov explains this *pasuk* based on a phenomenon of which we are all painfully aware.

Which two individuals hate each other the most? I'm talking about real hatred — absolute revulsion — to the point

that they cannot look at each other or be in the same room as each other.

Who would you nominate for achieving such a level of hatred? Neighbors who get into a fight over the driveway? The hatred that develops between conflicting neighbors usually doesn't get to the level I am referring to; spats between neighbors are usually settled one way or another. How about business partners who split up? True, they can mistrust one another, but the hatred won't reach the level of abhorrence we are discussing.

I'm sure everyone would agree that the absolute worst loathing exists between a couple who separated and went through a messy divorce. The saddest and worst stories — stories of children being poisoned against a parent; stories of holding a spouse hostage for years waiting for a *get* — occur between two people who once loved one another.

59 The Talmud (*Sanhedrin 7a*) puts it succinctly in quoting a man who used to say, "When the love between my wife and me was strong, we could have rested together on the tip of a sword. Now that the love between us is not strong, even a bed sixty cubits wide is not big enough for the two of us."

Hallmark doesn't make greeting cards with a promise of non-loathing because no person in his right mind is thinking about such an eventuality when he is first married. He is absolutely enamored of his wife, and he cannot imagine a time when he will not get along with her perfectly. Moreover, even if a newlywed would consider such an eventuality, he still could not honestly pledge not to reject his wife if tension develops between them. Human nature is just not so forgiving.

The relationship *Klal Yisrael* shares with Hashem is compared to that of a husband and wife. Hashem, the *Korei doros meirosh* — He Who proclaimed generations from the beginning (*Yeshayah 41:4*) — had no illusions that the love would last forever. Hashem knew that *Klal Yisrael* would eventually sin in a way that would make us truly repugnant to Him.

60

Perhaps the greatest pledge we find in *Bechukosai* — the one that a husband will never pledge to his wife — is that no matter how low we sink, no matter how loathsome we become, Hashem's Spirit will not reject us.

55

ומצאנו כמה דרכים להגיע על ידן למדרגות עליונות, האחת - "אם בחקותי תלכו" (ויקרא כו ג), ופירש"י: "שתהיו עמלים בתורה", וכתוב להלן: "והתהלכתו בתוכם והייתי לכם לאלקים" (שם יב), ופירש"י: "אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני. יכול לא תיראו ממני ת"ל וכו'".

לא די במה שהבטיחנו הקב"ה "אטייל עמכם בגן עדן", אלא עוד "כאחד מכם" ולא תהיו מזדעזעים ממני, עד כדי כך מגיעה מעלתן של העמלים בתורה, עד כי שייך סלקא דעתך של "יכול לא תיראו ממני", הרי אלו מעלות שמעבר להשגתינו.

אֵלֶיךָ לֵקְחֵנוּ - רַחֵם

חובת האדם להיות מוסיף והולך בעבודת ה'

56

"ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם" (כו. יא)

ההבטחה של "ולא תגעל נפשי אתכם" כ"שכר" על קיום המצוות מעוררת תמיהה, לדעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בספרו "דרש משה". שכן, בשלמה לאחר הזכרת כל

המעשים הרעים בתוכחה, מובנת היטב הבשורה של "ואף גם זאת כהיותם בארץ אוביחים לא מאסתים ולא נעלתים וגו'". אך על מעשים טובים הרי מגיעות ברכות — ולא רק מניעת קללה!

אלא למדנו כאן שאף ההולך בדרכי ה' ועמל בתורה ובמעשים טובים צריך לדאוג שגם עדיין לא קיים את המוטל עליו. כל אדם צריך לבחון את עצמו בתדירות האם הוא מצמצם את כל האפשרויות הניתנות לו בעבודת ה', או שמא הוא מסתפק במעשים שכבר

עשה.

בפרשת שופטים נאמר: "ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלקיך" (דברים טז). מפרש רש"י שם: "אף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשו שנהא מאחר שעשאוה אלו חק לעבודת כוכבים". ותמוה הדבר, מה נשתנה דין מצבה מדין מזבח, הרי גם מזבחות בונים לעבודה זרה, ואף על פי כן לא נאסרו להקרב קרבנות!

ההבדל הוא, אומר שם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שהמזבח בנוי מאבנים רבות לעומת המצבה שהיא מאבן אחת בלבד. רמז יש בזה לתביעה שתובע הקב"ה מאתנו מאז מתן תורה — לעלות ולהוסיף בתורה ובמצוות הן בכמות והן באיכות. גם מי שחי שבעים שנה בצידיקות ועשה בימי חייו מעשים טובים רבים, אל לו לסמוך על רוב זכויותיו. רק מי שכל ימיו ממש השתדל לעשות מעשים טובים נידון לפי רוב המעשים. אולם אם החליט בערבוב ימיו שכבר הגיע לרוב זכויות ושוב אין צריך להשתדל במעשיו, אין זכויותיו נחשבות לו ככלל (ועייני בענין זה ביחזקאל פרק ג פסוק כ).

להודיע שגם העושה מעשים טובים יכול להיות בכלל אלה שה' שונאם — אם הוא יכול לעשות ואינו עושה. — נאמר "ולא תגעל נפשי אתכם", בענין קיום המצוות.

57

Selfish

12. מתהלך (to walk — in the reflexive form) signifies walking from place to place (lit., hither and yon), not only to one place. The (verse) therefore states, *I will walk among you*, because the Divine glory will not only descend into one place which was (the case) in the *Mishkan* and the Holy Temple, as it says, *And let them make Me a Sanctuary that I may dwell among them* (*Exodus 25:8*). (This means to say) that only in that place and in that manner shall I dwell among them; and this is explained when He said, *Where I will meet with you* (*ibid. 30:6*), (and also) *ונצרתו שמה לבני ישראל*, *And there I will meet with the Children of Israel* (*ibid. 29:43*). Rather, *I will walk among you* and *My glory* will be seen wherever you will be, for, indeed, wherever the righteous of (each) generation are to be found, that (place) is קדש משכני עליין, the holiest dwelling place of the Most High (*Psalms 46:5*), where His (original) intent is fulfilled as it says, *והארץ ה' רגלו*, *The heaven is My throne and the earth is*

NOTES

they are in surplus. The *Sforno* interprets this verse to mean that even earlier harvests will provide this surplus food supply for many years, and that since the new crops will grow and be harvested while the old store is not yet exhausted, Israel will be able to feed other nations from their granaries.

ונתתי משכני בתוכם... והתהלכתי בתוכם. *And I will set My Sanctuary (Presence) among you... and I will walk among you and I will be unto you as God.* The original intent of God was that all mankind should reach the level of אלהים, the image of God, which was frustrated when Adam and Eve sinned. When the Torah was given at Sinai, God's purpose was to communicate with all Israel in a prophetic manner, similar to His communication with Moses (see the *Sforno's* commentary, on *Exodus 19:9*). The sin of the Golden Calf, however, thwarted this plan and the Divine Presence limited itself to the Sanctuary alone. In the end of days, the original plan — that God will dwell actually in our very midst — will come to pass, and this chapter speaks of that time. Hence, according to the explanation of the *Sforno*, the phrase *ונתתי משכני בתוכם* does not refer to the Holy Temple as *Rashi* states, but it means that the Divine Presence will dwell in the midst of *Israel*. *והתהלכתי בתוכם*, *And I will walk among you*, means that the Divine glory will radiate everywhere and not just confine itself to the Sanctuary. The phrase *והייתי לכם לאלהים*, *And I will be unto*